

Spol kot dejavnik družbene stratifikacije

Če imamo sociologi za predmet sociološkega interesa in proučevanja celotno družbo, ne moremo dopustiti, da naših metod in teoretičnih konceptov ne upoštevamo polovica te družbe. Prav to dela seksistična¹ sociologija, ko zapostavlja celoten spol – ženske. M. Eichler (1980) navaja naslednje vidike seksistične znanosti:

1. Ženske so v veliki meri ignorirane, vendar pa so ugotovitve in teorije izražene v splošnih pojmi, ki kažejo njihovo uporabnost za vse ljudi.

2. Ženske se obravnavajo, če so navezane ali pomembne za moške, ne pa zaradi njihove lastne pomembnosti kot človeških subjektov.

3. Če se obravnavata oba spola, se po navadi moški vzamejo kot norma, ženske pa kot deviacija od te norme.

4. Seksistična vsebina se razkriva v seksističnem jeziku (uporablja se generično on in generično človek).

5. Seksistična znanost je polna domnev o moški in ženski naravi. Posledica tega je, da se identični položaji ali obnašanje moških in žensk opisujejo in analizirajo različno glede na spol.

6. Z uporabo seksističnih idej in dvojnih meril pri razlagi rezultatov seksistična znanost prispeva k ohranjanju spolne strukture, iz katere izhaja in v kateri je utemeljena.

Kot reakcija na takšno obravnavanje žensk v sociologiji so se v 60. letih pojavili številni feministični² avtorji, ki so v svojih delih problematizirali »ženske teme« oz. žensko perspektivo splošnih družbenih tem. To je prispevalo k temu, da je neugoden in podrejen družbeni položaj žensk pridobil znanstveno »vidnost« in je s tem odprta možnost za njegovo objektivno znanstveno proučevanje – deskripcijo in analizo njegovih virov in vzrokov.

Tako je omogočen vstop ženske kot legitimnega objekta proučevanja v sociologijo, kar pa še ne pomeni, da je vsesplošno priznan in uporabljan. Še manj pa se je naredilo za celovito redefiniranje vseh socioloških znanj glede nove perspektive feminističnega pristopa.

Dela feministične usmeritve in ženske študije so še vedno marginalizirane. Akademska znanost jih obtožuje neznanstvene pristranskosti in jim pripisuje močen akcijsko vrednostni naboj. Sociološki učbeniki in teoretična dela obravnavajo spol v poglavjih o družini ali v najboljšem primeru v dodatnem poglavju o neugodnem položaju žensk v družbi. S tem ostajajo osnovne kategorije, s katerimi se razlaga družbena realiteta, nespremenjene. »Odpor proti feminizmu v sociologiji je pravzaprav pristajanje na status quo sociologije – dominantni maskulini-

* Aleksandra Kanjuo, Center za raziskovanje upravljanja in dela v Ljubljani.

¹ Seksizem – Vsaka oblika mišljenja ali obnašanja, ki je izključno naklonjena interesom enega ali drugega spola (Rječnik sociologije i socijalne psihologije, 1977).

– Seksistične opredelitve ali delovanja so ta, ki so diskriminantna do moških ali žensk in to samo na podlagi njihovega spola (Dictionary of Sociology, 1988).

² Feminizem – Gibanje za pravno in socialno osvoboditev žensk, ki je nastalo po francoski meščanski revoluciji (Leksikon družboslovja, 1986).

– Doktrina, ki trdi, da so ženske v moderni družbi sistematično onemogočane, in zahteva enake možnosti za moške in ženske (Dictionary of Sociology, 1988).

zem sociološkega diskurza» (Papić, 1989). Za oznako »splošnega« je v resnici skrit pristop, ki popolnoma zanemara žensko perspektivo.

Družbena stratifikacija je eno osnovnih področij interesa in proučevanja sociologa. Tej temi so posvečena številna sociološka dela, redka pa so dela, ki pri pojasnjevanju načina družbene stratifikacije obenem pojasnjujejo tudi položaj žensk v stratifikacijski shemi oz. obravnavajo spol kot dejavnik stratifikacije. Feministično naravnani avtorji opozarjajo na neustrezno proučevanje socialne stratifikacije. Joan Acher trdi, da je »spol trajno pripisana značilnost, ki vpliva na razvoj osebe in njenega družbenega položaja ter je osnova spolne delitve dela in spolne neenakosti« (Acher, 1973). Avtorica govori o spolni dihotomiji, ki preseka vse razrede in sloje in je ena najočitnejših podlag ekonomske, politične in družbene neenakosti.

Kadar proučujemo družbeno stratifikacijo, govorimo o razlikah v družbenih vlogah, statusu, družbeni moči, možnostih horizontalne in vertikalne družbene mobilnosti posameznikov. Čeprav so stratifikacijski modeli zgrajeni po merilih, primernih za analizo položaja moških (treba bi bilo spremeniti same modele in jih narediti spolno nevtralne), že enostavno dodajanje spremenljivke spola kaže na neugoden položaj žensk v družbi.

V literaturi lahko najdemo najrazličnejše definicije spola. Omeniti moramo razlikovanje med biološkim in sociološkim pojmovanjem spola – razlikovanje med spoloma (sex) in rodom (gender). Spol osebe je biološko determiniran, rod pa je kulturno in socialno določen. Da družbeni pomen roda ni »naravno« vezan na biološki spol, dokazujejo številne raziskave, ki kažejo na različne družbene vloge, ki jih imajo v različnih družbah in kulturah moški in ženske. »Naravnost« ženskih vlog, navezanih na dom in otroke – privatno sfero, ustreza patriarhalni ureditvi družbenega življenja. Znanost pa pogosto v svoji razlagi družbene realitete pristaja na tako apriorno porazdelitev sfer in družbenih vlog. Mit o »naravni« vlogi ženske je še težje zrušiti, ker so ga v stoletjih pomagali graditi tudi najbolj spoštovani znanstveniki in misleci svojega časa, saj so dali mitu na ta način »znanstveno« zasnovanost.

Navezane na svoj biološki spol ženske tako ostajajo zunaj družbenega, v katerem prevladujejo moški nosilci družbenih vlog. Za ženske pa so rezervirane naravne vloge, ki so obenem nižje vrednotene, ker je – človek (moški) premagal naravo z ustvarjanjem družbe in kulture in je popolnoma jasno, da bo skupina, ki je še vedno navezana na naravo (ženske), manj vredna.

Ko govorimo o družbenih vlogah, ki jih imata spol, govorimo o družbeni delitvi dela in delitvi družbenega življenja na privatno in javno sfero.

Družbena spolna delitev dela je sklanjana na domnevi o vlogi matere in gospodinje kot primarni vlogi vseh žensk. Tako skoraj izključno ženske opravljajo domača dela in skrbijo za otroke – ne glede na to ali so zaposlene ali ne. Čeprav se že desetletja govori o neplačanem delu žensk, o dvojni obremenjenosti žensk, o potrebi po vključevanju vrednosti doma opravljenega dela v splošne izračune družbenega proizvoda, je v praksi zelo malo narejeno za spremembo trenutnih razmer. Na žalost tudi sociološke raziskave, čeprav je vse več izjem, večinoma ne upoštevajo omenjenih problemov.

Tudi trg delovne sile je spolno stratificiran – ženske ne opravljajo enako vrednotenih del (niti statusno niti materialno) kot moški; skoncentrirane so v »ženskih« poklicih in področjih, ki po navadi predstavljajo institucionalizirana domača dela in »naravne« ženske vloge; ženske nimajo enake možnosti za vertikalno poklicno mobilnost kot moški.

V neskladu z vse večjo zaposlenostjo žensk je javna sfera – področje družbe zunaj družine in doma – še vedno sfera, v kateri prevladujejo moški. Ženske naj bi se sprijaznile z »ekspresivno žensko« vlogo (T. Parsons) – skrb za družino, »ki socializira otroke in stabilizira odrasle«. Tukaj je, seveda, avtor imel v mislih socializacijo kot sprejemanje patriarhalnih konceptov družbenega življenja in stabilizacijo moških.)

Pri odločanju družbenega statusa ženske spet naletimo na problem neustreznih metodoloških sredstev, ki so na voljo v socioloških analizah. Če določamo status moškega, uporabljamo kazalnike, kot so poklic, izobrazba, dohodek. Pri ženskah pa enak pristop ne bi prinesel realne slike, ker je pri statusu ženske kritično pomembna družinska struktura. Status nezaposlene gospodinje varira glede na status njenega moža. Tudi zaposleni ženski se ponavadi pripisuje status moža, ne pa tudi obratno. Ločitev, ponovna poroka, neporočenost, ne imeti otrok, vplivajo na status ženske – večinoma negativno.

Družbena moč je med spoloma neenakomerno porazdeljena – ne drži domneva, da imajo moški moč v javni, ženske pa v privatni sferi, ker se pomembna pravila in modeli, ki veljajo v privatni sferi, ustvarjajo zunaj nje. »Moška moč v javni realiteti ima posledice za privatno: zakoni, ki zadevajo zakon, posilstvo, nadzor nad rojstvi, splav in zaposlovanje, enako kot moška kontrola izobraževanja in religije zagotavljajo, da ženske nimajo ne samo javne moči, ampak niti moči, da bi kontrolirale lastna življenja in telesa« (Tuttle, 1986).

Spol je pomemben dejavnik tudi za razlago socialne mobilnosti. Veliko kanalov vertikalne socialne mobilnosti je za ženske zaprtih ali se zelo počasi odpirajo. Neenake možnosti za izobrazbo, vključevanje v politično življenje, omejenost poklicnega napredovanja so nekateri od kazalnikov spolne diskriminacije žensk.

V analizah družbene mobilnosti se kot model uporablja primerjanje statusa očeta in sina, zelo redke pa so študije o medgeneracijski mobilnosti žensk.

Zaradi vse večje prisotnosti žensk na trgu delovne sile, vse manjšega prevladovanja klasične, patriarhalno urejene družine kot oblike skupnega življenja posameznikov v družbi in vsesplošnih sprememb, ki jih doživljajo odnosi med spoloma, postaja uvajanje spola kot relevantnega predmeta proučevanja sociološka nujnost. Feministično naravnava sociološka dela so že nakazala možne poti, ki naj bi jih izbrali za dojemanje celovitega družbenega dogajanja, in pri tem so zelo počasi in malo, ampak vendar so vplivala na spremembe v sociologiji.

M. Eichler (1980) navaja različne pristope k problemu spolne stratifikacije v sociološki literaturi:

1. teorije o biološkem spolnem statusu (inferiorni, superiorni, enakovredni),
2. teorije o moških in ženskah kot statusnih skupinah (manjšina, kasta),
3. multivariantni pristop k spolni stratifikaciji,
4. razredna analiza.

Problem vseh pristopov je, da se spremenljivka ženskega spola uvaja v sistem, ki je bil prvotno konstruiran samo za moške. Tako je ženska v drugačnem položaju »v odnosu na splošno«, kar je skoraj vedno ne splošno, temveč moško. Ženske se definirajo kot manjšina in njej ustreznim družbenim statusom. »Ker so ženske v patriarhatu v največji meri marginalni državljani, če to sploh so, je njihov položaj podoben položaju drugih manjšin, ki pa je pri njih določen z njihovim statusom, ne pa s številčnostjo skupine« (Millet, 1985).

Pri multivariantnem pristopu k spolni stratifikaciji je spol ena od spremenljivk, ki določajo socialni status (kot izobrazba, dohodek, poklic, starost, etnična pripadnost, vera). Tukaj spet uvajamo spol v nespremenjeni model, ki ni spolno nevtralen.

Enako je pri razredni analizi – sam razred ni definiran spolno nevtralno in se ne more uporabljati kot analitično sredstvo za oba spola enako. Nekateri avtorji definirajo ženski spol kot poseben družbeni razred (zaradi specifičnega odnosa do sredstev za proizvodnjo, posebnih interesov,³ vendar se s tem ustvarjata nejasnost in dvojna stratifikacijska shema družbe. Strinjamo se z J. Acher (1980), da »po navadi ne razlikujemo socialnoekonomskega položaja moških kot moških in njihovega položaja v razredni strukturi. To kaže, da predstavlja razred, ki ga obravnavamo kot spolno nevtralnega, koncept, zgrajen na moškem pojmovanju socialnoekonomskega sveta. Ni nujno, da se osnovni koncepti marksistične analize, kot so eksploatacija ali presežna vrednost, inherentno nanašajo na spolne razlike. To še ne pomeni, da so koncepti spolno nevtralni, ampak samo da ne upoštevajo popolnoma celovitosti razrednega položaja žensk. Zastavljanje dveh ločenih sistemov je bolj sofisticirana oblika intelektualnega seksizma kot konceptualna nevidnost žensk. Moški so vzeti kot obča človeška bitja – splošni vsedružbeni sistem neenakosti se obravnava kot sistem moške neenakosti; posebej položaj žensk nasproti tej navidezno vseobsegajoči strukturi se proučuje ločeno.«

Če želimo celovito, popolno podobo družbe, ki jo proučujemo, moramo temu prilagoditi tudi sredstva svojega dela. To pomeni redefinirati sociološke modele ob upoštevanju tudi ženske perspektive, uporabljati kazalnike, ki bi nam dajali podatke tudi o ženskah, obogatiti sociološko raziskovanje z deli, ki do sedaj niso bila upoštevana.

M. Jogan trdi, da seksistična izbira vprašanj in alternativnih odgovorov v raziskavi lahko determinira njene rezultate in je tako empirija »že androcentrično zožena na tiste dimenzije, ki ustrezajo principom »pustite kot je« ideologije, to pa pomeni, da služi kot vir za potrjevanje in utrjevanje hierarhije med spoloma« (Jogan, 1990).

Uvajanje feministične perspektive v sociološko delo ima dvojni učinek: prvič, omogoča pojasnjevanje in dojemanje neugodnega položaja žensk, kar je bilo nemogoče pri dosedanjih socioloških teorijah, drugič, obstoječe teorije stratifikacije nam dajejo le delno sliko dejanskega stanja in bi bila s feministino perspektivo ta podoba zaokrožena. »Znanstveni feminizem predstavlja kritiko družbenih znanih, kakor so bile zasnovane sedaj, in ponuja okvir za drugačno perspektivo. Če znanost ne bi bila seksistična, ne bi bilo potrebe po feminističnem, ker bi ta bila nezamisljiva (anthinkable)« (Eichler, 1980).

Upoštevanje feminističnega pristopa je vprašanje sociološkega poštenja, ker se ob njegovem neupoštevanju lahko imenujemo samo maskulinologi, ne pa sociologi.

LITERATURA:

ACKER, R. Joan, 1978, Women and Social Stratification: A Case of Intellectual Sexism, *American Journal of Sociology*, št. 4, 1978

ACKER, R. Joan, 1980, Women and Stratification: A Review of Recent Literature, *Contemporary Sociology*, vol. 9, 1980

Dictionary of Sociology, Penguin Books, London, 1988

EICHLER, Margit, 1980, *The Double Standard*, Craouse Helm, London

³ Sh. Firestone trdi, da je spolni razredni sistem predhodnica in vzor vseh eksploatacijskih sistemov.

JOGAN, Maca, 1990, Empirično raziskovanje in re/produkcija hierarhije med spoloma, Blejsko metodološko srečanje 1990

Leksikon družboslovja, 1986, Cankarjeva založba, Ljubljana

MILLET, Kate, 1985, Sexual Politics, Virago Press, London

PAPIC, Žarana, 1989, Sociologija i feminizem, IICSSOS, Beograd

Rječnik sociologije i socijalne psihologije, 1977, Informator, Zagreb

TUTTLE, Lisa, 1986, Encyclopedia of Feminism, Facts on File Publications, Oxford

Ljubljana, oktober 1990.